

А. С. Сидоренко

аспірантка

Національний університет «Юридична академія України

імені Ярослава Мудрого»,

кафедра трудового права

вул. Пушкінська, 77, Харків, 61024, Україна

ДО ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАЦІВНИКА ВІД ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ РОБОТОДАВЦЕМ

У даній статті розкривається поняття категорії «зловживання правом». Проаналізована проблема зловживання правом з боку роботодавця. Висвітлено основні форми захисту порушених трудових прав працівників та різновиди заходів захисту трудових прав.

Ключові слова: зловживання правом, заходи захисту трудових прав, форми захисту.

Трудове право розвивається впродовж останніх двохсот років в умовах ринкової економіки, однак за сучасних умов переживає суттєві труднощі, що проявляється в інтенсивності розвитку законодавства про охорону праці на користь роботодавців, що, в свою чергу, ставить під удар належний захист трудових прав, свобод та інтересів працівників.

Проблема зловживання правом є однією з актуальних, оскільки особливе значення має питання прав людини. Актуалізація проблематики зловживання правом посилюється тим, що завдяки рівневі розвитку сучасної світової юридичної науки теза про неприпустимість зловживання правом знайшла своє формальне закріплення в багатьох країнах, а це змушує розглядати це явище не тільки в контексті проблеми суб'єктивного права і форм його реалізації, але й у рамках досліджень, присвячених юридичній природі правових принципів.

У законодавстві про працю наявні положення, які в тому чи іншому контексті стосуються регулювання питання зловживання трудовими правами. Однак досі відсутні системна єдність поглядів на це питання та зв'язок окремих нормативних положень. Як наслідок, виникають перешкоди у забезпеченні балансу інтересів учасників трудових відносин, а значить реального зв'язку їх прав та обов'язків.

Загальноприйнятим є те, що зловживання правом виступає як загальна форма соціальної активності, пов'язаної з використанням недозволених конкретних форм в рамках дозволеного в процесі правореалізації. Види і форми зловживання правом багато в чому відповідають видам правової поведінки.

Це і невірне використання суб'єктивного права, і зловживання правом у порушення закону, зловживання власністю, довірою, законом, нарешті, зловживання статусом і положенням, що може бути вчинено як умисно, так і з необережності.

Питання про те, що слід розуміти під зловживанням правом, залишається дискусійним. Можна виділити декілька підходів для визначення цього поняття.

Перший визначає зловживання правом через такі ознаки, як завдання шкоди та дію, яку вчиняє особа при завданні шкоди з прямим умислом.

Другий підхід визначає зловживання правом, як здійснення суб'єктивного права.

Третій підхід визначається, як особливий тип правопорушення, скоєного особою при здійсненні нею належного їй права в рамках дозволеної поведінки.

Зловживання правом відноситься до категорії правової поведінки. Воно є ненормальним здійсненням права, що виражається в недозволених конкретних діях, які завдають шкоди іншій особі або загрожують чужому праву.

Проблема зловживання правом досліджувалася у роботах видатних вчених, зокрема, М. М. Агаркова, Г. А. Гаджиева, В. П. Грибанова, С. Г. Зайцева та багатьох інших.

Застосування в чинному законодавстві терміну «зловживання правом», в більшості випадків позначає зловживання правом, що дозволяє відповісти на запитання про спосіб зловживання. Тому, зловживаючи правом, суб'єкт використовує його всупереч інтересам інших осіб. У більшості випадків термін «зловживання правом» використовується для позначення зловживання належними особі суб'єктивними правами. Таким чином, зловживання правами — це використання прав всупереч їх цільовому призначенню. Зловживання правом тісно пов'язане з процесом здійснення суб'єктивних прав [7, с. 338–339].

Протиправність поведінки, як юридична ознака правопорушення, при зловживанні правом явно не виражена. Тому деякі вчені не схильні кваліфікувати зловживання правом як правопорушення. Разом з тим, його не можна вважати і правомірною поведінкою, оскільки остання є соціально корисною. Врешті-решт, зловживання правом — це феномен або правової поведінки, або протиправної поведінки.

Протиправність поведінки при зловживанні правом полягає в суперечності не стільки закону, скільки правам та інтересам правопорушника. Зловживання правом слід віднести до правової поведінки, яка може набути неправомірного характеру, стати правопорушенням, але не завжди ним стає.

У разі встановлення факту зловживання правом воно не захищається і не охороняється. Юридичні наслідки зловживання правом не традиційні: тут відсутня юридична відповідальність, характерна для правопорушення.

Слід зазначити, що існування категорії «зловживання правом» неодноразово критикувалося в науковій літературі.

Так, на думку М. Агаркова — здійснення права не може бути протиправним, «ті дії, які називаються зловживанням правом, насправді здійснені за межами права» [2, с. 427].

Протилежної точки зору дотримувався М. Бару, який вважав, що термін «зловживання правом» має право на існування й означає такі відносини, що існують у дійсності, де уповноважений суб'єкт допускає недозволене використання свого права, але при цьому — ззовні завжди спирається на своє суб'єктивне право [3, с. 118].

Трудове право слід розглядати як одну з найважливіших ланок правової системи України, яка повинна найбільшою мірою забезпечувати правовий захист людини у сфері праці. Але потрібно зауважити, що діюче трудове законодавство характеризується нестабільністю, наявністю суперечностей та великою кількістю норм, що не відповідають реаліям життя і є нестабільним механізмом реалізації окремих норм трудового права.

Сучасні трудові правовідносини представлені широким колом суб'єктів, які залежать від виду цих правовідносин, взаємопов'язані між собою суб'єктивними правами та юридичними обов'язками. Незмінним та універсальним учасником цих відносин є роботодавець.

Так, у ст. 1 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» роботодавець визначається як власник підприємства, установи, організації незалежно від форм власності, виду діяльності, галузевої належності або уповноважений ним орган (керівник) чи фізична особа, яка відповідно до законодавства використовує найману працю [1, с. 397]. Схожі визначення містяться, зокрема, в Законах України «Про охорону праці», «Про організації роботодавців», «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про недержавне пенсійне забезпечення», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням» та численних підзаконних нормативних актах [9, с. 119].

О. М. Ярошенко пропонує визначити роботодавця як фізичну або юридичну особу, незалежно від форм власності та організаційно-правової форми створення, з якими працівники вступають у трудові правовідносини, встановлені трудовим договором або контрактом [13, с. 12].

У трудовому праві інтереси сторін є непропорційними. Це зумовлено організацію всього колективу, підкоренням трудовим положенням. Це означає, що підкорення працівника роботодавцеві передбачається трудовим договором.

Можливо тому, трудове право визначає той факт, що об'єктом захисту є працівник.

В наш час зростає кількість випадків незаконних звільнень працівників, значним виступає питання несвоєчасної виплати заробітної плати, значна кількість працівників працює в режимі неповного використання робочого часу. На багатьох підприємствах, особливо недержавної форми власності, мають місце значні зловживання та порушення трудового законодавства при оформленні трудових відносин.

Захист трудових прав працівників має свої особливості. Такі особливості повинні адекватно відповідати нерівному становищу працівника та роботодавця як суб'єктів трудового права.

Право на захист має конституційну природу та існує в рамках відносин держави і особи. Це положення підтверджується Конституцією України (ст.ст. 3, 8, 19, 55).

На формування інституту зайнятості звертали увагу багато науковців. Зокрема, О. Лукашева звертає увагу на систему юридичних механізмів захисту прав та свобод людини: конституційний контроль, судовий захист, адміністративно-правові форми захисту прав та свобод.

Досягнення максимальної захищеності трудових прав працівників можливе лише за умов ефективного функціонування механізму трудового права. За допомогою юридичного механізму досягається єдність і взаємодія відповідних способів, засобів та форм захисту трудових прав працівників. Їх системність і взаємодія обумовлена наступним: не можна різні за характером та змістом трудові права працівників захистити розрізненими, неузгодженими правовими засобами.

П. Пилипенко, характеризуючи суть трудового права, підкреслює, що воно спрямоване на захист інтересів осіб, змушених через об'єктивні обставини продавати свою робочу силу [8, с. 6].

Умови договорів про працю, що погіршують становище працівника, є недійсними (ст. 9 КЗпП).

До заходів захисту трудових прав та інтересів працівника слід віднести:

1) визначення недійсними умов колективних договорів і договорів про працю, які погіршують становище працівників порівняно із законодавством України про працю (ст. 9 КЗпП);

2) допуск до роботи незаконно відсторонених працівників (ст. 46 КЗпП);

3) відшкодування працівникам шкоди, заподіяної їм під час виконання обов'язку щодо вживання заходів із запобігання шкоді, яка загрожувала майну підприємства, установи організації (ч. 2 ст. 131 КЗпП);

4) поновлення на попередній роботі звільнених або переведених на іншу роботу працівників (ч. 1 ст. 235 КЗпП);

5) визнання неправильними причин звільнення працівників, що не відповідають чинному законодавству (ч. 3 ст. 235 КЗпП);

6) стягнення на користь працівників невикладених сум заробітної плати (ст. 238 КЗпП).

Заходи захисту прийнято також поділяти на такі види:

– за способом досягнення мети — такі, що впливають шляхом відмови у виконанні норм права; шляхом визнання права; шляхом припинення дій, які порушують право; шляхом поновлення правового стану, який існував до правопорушення; шляхом примусового виконання добровільно не виконаного обов'язку; шляхом примусової зміни правовідносин; шляхом примусового припинення правовідносин [12, с. 46];

– за нормативними підставами застосування: адміністративні, кримінальні, цивільно-правові, процесуальні та інші заходи захисту [4, с. 104].

Адміністративно-правовий захист — це система процесуально-правових гарантій, установлених нормами адміністративного права, а також діяльність уповноважених на те органів і організацій щодо їх реалізації з метою відновлення порушеного права, усунення перешкод в його реалізації, усунення реальної загрози порушення суб'єктивних прав протиправними діями порушника, а також із метою застосування до порушника заходів примусового характеру [11, с. 24].

Що стосується форм захисту трудових прав, то їх можна визначити як державні форми захисту, колективні форми захисту, самозахист трудових прав. Існуючими формами захисту трудових прав та інтересів є: захист трудових прав працівників у суді за позовами, що пред'являються до роботодавців; шляхом оскарження у суді неправомірних дій державних органів і посадових осіб; прокурорський нагляд за дотриманням трудових прав працівників; кримінальна відповідальність за порушення трудових прав працівників; захист прав та інтересів працівників профспілками.

Литовський юрист П. М. Куріс у своїй праці окремий розділ присвятив відповідальності за зловживання правом [5, с. 241]. Юридична відповідальність є елементом сутності права, однією з відмінних її ознак, що наявні в будь-якій правовій системі. Сама юридична відповідальність — непросте правове явище. Загальна теорія права не тільки не називає відповідальність принципом права, а навпаки, досліджує принципи самої відповідальності.

Аналіз судової практики показав, що суди при виявленні факту зловживання правом зі сторони роботодавця притягують його до відповідальності. Зловживання правом є самостійним правовим явищем. Відповідно, воно повинно нести специфічні (властиві йому, а не правопорушенню) правові наслідки. В зв'язку з цим вважаємо за необхідне вказати на наступні правові наслідки при зловживанні правом роботодавцем: при встановленні судом факту зловживання правом зі сторони роботодавця судам необхідно пред'явити альтернативу поновлення на роботі, на випадок неможливості поновлення працівника на роботі; у випадку неможливості поновлення робітника суд вправі винести рішення про виплату робітнику грошової компенсації за втрату роботи.

Зловживання правом являє собою таку форму реалізації суб'єктивного права, при якій суб'єкт, користуючись правомочними нормами, піддає утиску інтереси інших осіб.

На сучасному етапі необхідно забезпечити гарантоване Конституцією України право на працю, створити належні умови праці, створити рівні права працівників і роботодавців, забезпечити державний захист працівників.

Захист трудових прав працівників можна визначити, як юридичну дію, спрямовану на поновлення порушеного трудового права, а також на попередження порушень трудових прав.

Однак, деякі норми трудового права не враховують інтереси роботодавців, оскільки правова система України повинна повною мірою відповідати новим умовам життя суспільства, надійно забезпечувати захист прав, свобод і інтересів людини.

Для вирішення цієї проблеми необхідно удосконалити чинне трудове законодавство, тобто провести його кодифікацію. Тобто постає питання про перспективу прийняття нового Трудового кодексу України, основою якого повинна бути система правозахисних заходів для забезпечення безперешкодної реалізації трудових прав учасників трудових та пов'язаних з ними відносин.

Література

1. Відомості Верховної Ради. — 1999. — № 45. — 397 с.
2. Агарков М. М. Проблема злоупотребления правом в советском гражданском праве / М. М. Агарков // Известия АН СССР, Отделение экономики и права — 1946. — № 6. — 436 с.
3. Бару М. И. О ст. 1 Гражданского кодекса / М. И. Бару // Советское государство и право. — 1958. — № 12. — 135 с.
4. Коломієць Т. О. Адміністративний примус у публічному праві України: теорія, досвід та практика реалізації: Дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Національний університет внутрішніх справ. — Х., 2005. — 455 с.
5. Курис П. М. Международное правонарушение и ответственность государств. — Вильнюс: Минтис, 1973. — 241 с.
6. Права человека / Отв. ред. Е. А. Лукашева. — М.: Инфа-М., Издательский Дом «Норма», 1999. — 573 с.
7. Маловацький О. В. Правова природа терміну зловживання правом // Науковий вісник Дипломатичної академії України. — 2003. — Вип. 8. — 341 с.
8. Трудове право України: акад. курс / За ред. П. Д. Пилипенка. — К., 2006.
9. Прилипко С. М., Ярошенко О. М. Трудове право України: Підручник. — 2-ге вид. перероб. і доп. — Харків: Видавництво «ФІНН», 2009. — 728 с.
10. Скобельник В. Н. Обеспечение трудовых прав в СССР / В. Н. Скобельник. — М.: Юрид. лит., 1987. — 208 с.
11. Сиротяк М. Р. Захист прав потерпілого в провадженні в справах про адміністративні правопорушення: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Одеський національний ун-т ім. І. І. Мечникова — О., 2006. — 293 с.
12. Шевчук О. М. Засоби державного примусу у правовій системі України: Дис. ... канд. юрид. наук / Одеський національний ун-т ім. І. І. Мечникова. — Одеса, 2003. — 187 с.
13. Ярошенко О. М. Правовий статус сторін трудових відносин: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / НЮАУ ім. Ярослава Мудрого. — Харків, 1999.

А. С. Сидоренко

Национальный университет

«Юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого»,

кафедра трудового права

ул. Пушкинская, 77, Харьков, 61024, Украина

К ВОПРОСУ ЗАЩИТЫ РАБОТНИКА ОТ ЗЛУОПОТРЕБЛЕНИЯ ПРАВОМ РАБОТОДАТЕЛЕМ

Резюме

В данной статье раскрывается понятие категории «злоупотребление правом». Проанализирована проблема злоупотребления правом со стороны работодателя. Раскрыты основные формы защиты трудовых прав работников и разновидности мер защиты трудовых прав.

Ключевые слова: злоупотребление правом, способы защиты трудовых прав, формы защиты.

A. S. Sidorenko

National university «Legal academy of Ukraine Jaroslav Mudrogo's name»

str. Pushkinskay, 77, Kharkov, 61024, Ukraine

TO A QUESTION OF PROTECTION OF THE WORKER FROM ABUSE BY THE RIGHT BY THE EMPLOYER

Summary

The notion of category «abuse of right» is disclosed in this article. The problem of abuse of right by an employer is analysed. The main forms of an employee's labour rights protection and varieties of measures to protect labour rights are cleared up.

Key words: abuse by the right, ways of protection labour the rights, the form of protection.